

Hová lettek a Széna tériek?

Eörsi László történész az egykori felkelőkről

Milyen politikai célokért kockáztatták életüket a Széna téri felkelők? Hányan lehettek? Kik voltak a legmarkánsabb egyéniségek közülük, és kik voltak a vezetőik? Hová lettek mára, merre sodorta őket a történelem? Róluk beszélgetünk Eörsi László történésszel (49), az 1956-os Intézet munkatársával.

POGONYI LAJOS

Nemrég jelent meg Széna tér 1956 című könyve az 1956-os Intézet és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára gondozásában. A Széna tér mára kultikus hely lett. Kik voltak azok, akik a téren harcoltak, és kik voltak a csoport fontosabb vezetői?

– E tanulmánykötet az 1956-os fegyveres felkelésen belül a főváros budai központjának eseményeit, az ellenállás személyi összetételét tárgyalja. A túlnyomórészt halmozottan hátrányos helyzetű fiatalokból rekrutálódott ellenállók spontán módon vették fel a harcot a sztálinista diktatúra és a megszálló szovjet csapatok ellen. A fővárosban számos felkelőcsoport alakult, ezek közül a Széna tériek – a corvinisták mögött – a második legnagyobb ellenálló központot hozták létre, amelynek vezetését Szabó János – „Szabó bácsi” – gépkocsivezető vette kezébe, de Bán Róbert műszerész és a jugoszláv állampolgárságú Ekrem Kemál művezető, Sillay Rudolf gépkocsivezető is igen fontos szerepet játszott a csoport irányításában.

Milyen forrásokra támaszkodott munkájában?

– Átfogó tanulmány e tárgykörrel még nem készült. Akárcsak korábban, ezúttal is a levéltári forrásokat, legfőképpen a kádárista büntetőeljárások kihallgatási jegyzőkönyveit, önvallomásaikat használtam fel. A rendszerváltás utáni visszaemlékezések jóval csekélyebb mértékben tükrözik a realitásokat.

Emiatt szokták önt támadni. Többen koncepciósnak tartják ezeket az iratokat.

– Természetesen e dokumentumok is forráskritikával kezelendők, hiszen a valóságokban bőven találhatunk taktikai elemeket is, amelyek esetenként nagyon megnehezítik a tények rekonstrukcióját. Mégis ez az irattípus a legmegbízhatóbb a múlt feltárásához. Kétségtől paradoxon ez: a kádárista hatóságok azért tárták fel a tények tömegét, hogy előkészítsék a megtorlást, a történész pedig felhasználja ezt annak érdekében, hogy a valósághoz híven emlékezhessünk a forradalom fegyveres hőseire. A rendőrségi jelentések, összefoglalók, vádiratok, bírósági

ítéletek jóval csekélyebb forrásértéket hordoznak, mivel az eredeti közléseket nagymértékben eltorzítják.

Az eseménytörténeten kívül még mit tartalmaz a kötet?

– Csaknem a felét teszi ki a szereplők életrajza. Le kellett mondanom egy-egy momentum közléséről, például arról, hogy a hatóságok kiket szerveztek be ügynöknek, mert személyiségi jogaik védik őket. E rész „nyersanyagként” is felfogható további szociológiai feldolgozás számára. A Függelékben megtalálhatók a Széna téri felkelők legfontosabb életrajzi és peradatai, de csakis azoké, akiknek a neve a levéltári forrásokban megtalálható. Jelenleg 384 Széna téri felkelőről rendelkezünk levéltári adatokkal. Ezeket kívül helyet kapott a városrész halálos áldozatainak listája és a Széna tériek emléktáblái is. A kötet fényképeket is tartalmaz, amelyek közül legértékesebbeknek a résztvevők portréját tartom. Sajnos korántsem teljes a kollekció, több fontosabb szereplő portréja hiányzik.

Hogyan határozza meg a Széna téri felkelők körét?

– Ők azok, akik október 26–27-ig a Széna téren és a Margit híd budai hídfőjénél, majd október 27. és november 10. között Szabó János parancsnoksága alatt tevékenykedtek. Egyes vélekedések szerint az egész budai oldal civil fegyvereseit a Széna téri parancsnokságról irányították. A valóságban Szabó bácsiék a legközelebbi csoportokkal, a várbelieliekkel, a pasarétieliekkel és a szabadság-hegyiekkel, valamint a Bimbó utcai és a Böszörményi úti rendőrkapitányságon működő nemzetőrséggel egykor együttműködtek ugyan, de nem diszponáltak felettük. A

távolabbi civil erőkkel, mint például a Móricz Zsigmond körtérieliekkel semmilyen kapcsolatuk nem volt.

Milyen politikai célok vezették őket?

– Talán ma már hihetetlennek tűnik: a felkelők döntő többsége valamiféle harmadikutas, jugoszláv mintájú, tehát független szocialista rendszer megvalósításért kockáztatta az életét. Szélsőjobboldali megnyilvánulás éppoly ritkán fordult elő, mint liberális állásfoglalás. A horthysta, mindszyentysta szimpatizánsok is elenyésző kisebbségben voltak.

Összefoglalná, mi is történt?

– A felkelők – mintegy százan – október 25-én harc nélkül elfoglalták az ottani metróépítkezés munkásszállóját, és bázisukká alakították. A szovjet páncélosok ellen barikádokat építettek, amelyeket a Déli pályaudvarról odatolt vagonokkal erősítettek meg, és tűzharcba szálltak a megszállókkal. A sikertelen tűzszüneti tárgyalásokat követően a szovjet-magyar csapatok október 28-án, a hajnali órákban ideiglenesen elűzték a térről Szabó bácsiékat. A fegyverszünet idején a csoport létszáma 800–900 főre duzzadt, ellenőrzési területe is sokszorosára növekedett, mivel Szabó bácsiék kezükben tartották a kerületi pártházat, a Statisztikai Hivatalt, a Bécsi kapu környékét, a Szovjetunióba került pártvezetőék villáit, sőt a hűvösvölgyi ÁVH-s objektumot is. Új központjuk a Maros utcai, kiürült ÁVH-s létesítmény lett. Sajátos helyzetet teremtett a II. kerületi Nemzeti Bizottmány megalakulása és tevékenysége. A fegyverszüneti időszakban e forradalmi szervezet nyomást gyakorolt a felkelőcsoportra. Szabó bácsi el is fogadta ezt. November 4-én a csoport a Maros

utcai bázist kiürítve ismét a Széna térnél próbálta feltartóztatni a szovjeteket, majd a továbbra is ellenállást vállaló részlegeik a budai hegyekbe vonultak. A nyílt terepen azonban még kevesebb esély volt a szovjet páncélosok megállítására. November 10-én már Szabó János is belátta az ellenállás kilátástalanságát.

A retorzió nyilván a Széna térieket sem kerülte el.

– Kutatásaim szerint közülük kilencvenegyet ítélték el jogerősen, közülük tizenhétet tíz évre vagy annál hosszabb időtartamra, tizenötöt halálra. Egy embert részécsitettek kegyelemben, Fónay Jenőt. A kivégzettek között találjuk a felkelőcsoport főparancsnokát, Szabó Jánost, legfőbb helyetteseit, Bán Róbertet és Ekrem Kemált, valamint a részlegparancsnokok közül Czimer Tibort, Laurinyecz Andrást és Rusznyák Lászlót. Kókics Bélát és Pópa (Papp) Józsefet a november 4-i fegyveres tevékenységéért akasztották fel. A többiekre – Folly Gábor, Garamszegi Alfréd, Kiss István, Kolonics János, Mansfeld Péter, Nagy József – elsősorban nem a Széna téri szerepük miatt szabták ki a legsúlyosabb büntetést.

A rendszerváltás környékén sorra jöttek létre az '56-os szervezetek. Miért alakult úgy, hogy a kezdetben semleges szervezetek egyre inkább a jobboldali pártok mellé álltak?

– A felkelők utóélete többnyire szerencsétlen. A Kádár-rendszerben mindvégig diszkriminációt sújtotta őket és családjukat, majd csalódtak a rendszerváltásban is. Többen gyökeresen megváltoztatták 1956-ban vallott nézeteiket. A szervezetekbe tömörülő veteránok kevesellték az elégtételt, és „igazi” változásokat követelve mindinkább radikalizálódtak, mi-

vel úgy értékelték, hogy a jobboldali pártok jobban szolgálják érdekeiket. A szélsőjobb azonban zömében inkább csak az álötvenhatosok jutottak.

■ *Az ezredforduló környékén jött létre a Széna tér Baráti Kör, amely élesen bírálta Fónay Jenőt, a felkelők egyik volt alparancsnokát, a Pofosz elnökét.*

– A Széna tér Baráti Kör tudtommal megőrizte anonimitását, tevékenysége valóban Fónay Jenő diszkreditálásában merült ki, aki korábban a Kádár-rendszer nyílt ellenzékéhez tartozott. Úgy tűnik, a Baráti Kör fellépése eredményesnek bizonyult, mivel 2002-ben Fónay lemondott a Pofosz éléről. Ez azonban egy 12 éves folyamat betetőzése volt, és valószínű, hogy Fónay belefáradt a szélsőjobboldal való állandó hadakozásba.

■ *Enyhén szólva „érdekes” személyek kezdtek feltűnni az egykori Széna tériek körül. Ilyen volt Ekrem Kemál György. Őt a mártírhalált halt legendás szabadságharcos édesapjának egykori bajtársai 1989-ben felkarolták, és az '56-os Szövetség egyik vezetője lett, megkapta a Köztársaság Érdemkeresztet.*

– Ezzel visszaélve a legszélsőségesebb körökkel kereste a kapcsolatot. Szabó Alberttel, a Világnemzeti Néppuralmista Párt megalakítójával 1993-tól gyakran tartott

politikai rendezvényt a Széna téri mártírok kopjafáinál, és a közvélemény kevésbé tájékozott részével elhitették, hogy az 1956-os forradalom és a fasizmus egy töről fakad. Ekrem hamarosan – Szabóval és a rendszerváltás óta nyilas eszmeiségét hirdető Györkös Istvánnal – az újjáalakuló Hungarista Mozgalom társelnöke lett.

■ *Egy időben Széna téri harcosként mutatkozott be Bánkuti Géza, amerikai üzletember, aki az '56-os Magyarok Világtanácsának elnökeként nagy legendagyáros lett.*

– Bánkuti – akit többen a nyugati magyarság egyik vezető személyiségének tartanak – jelentős szerepet játszott a forradalom és a Széna tériek utóéletében. Valóban hősi legendákat gyártott magáról, amelyeket sikerült elhítenie a közvélemény egy részével, pedig még csak nem is volt soha a Széna téri csoport tagja, miként a Corvin közíé sem.

■ *Bánkuti 1999-ben kiadott egy 'Szálásit és a nyilasokat dicsőítő, 1956-ról szóló könyvet, amelyet Szalay Róbert írt A forradalom igaz története címmel.*

– Bánkuti magyarországi szerepvállalása 1992-ben kezdődött, amikor az emigránsok egy csoportjával elhatározta, hogy az 1994-es választásokon anyagilag és erkölcsileg a „nemzeti” oldalt támogatja.

1996-ban annak hírére, hogy Fónay Jenő Pofosz-elnök a 40. évforduló ünnepségére Horn Gyula kormányfőt és Gál Zoltán házelnököt meghívta, lemondta részvételét. De a szélesebb közvélemény e kötet megjelenésekor ismerte meg Bánkutit, amelynek előszavában hangsúlyozta, hogy a „forradalom ábrázolásában ezt a művet tartjuk hitelesnek az eddigi megjelent tanulmányok között”. Ekkoriban nyilatkozta ezt is: „Mi [...] már 1944-45-ben is harcolók, nem a kommunizmus megreformálásáért, hanem annak megdöntéséért fogtunk fegyvert...” Tevékenysége elnyerte az akkori Fidesz-FKGP-MDF-közlés tetszését. A Magyarok Világszövetségének elnöki posztját megcélözva komoly összegekkel támogatta a „nemzetestevéket”. Ám miután 2000-ben a Világszövetség elnökének nem őt választották meg, Bánkuti lényegében visszavonult a magyarországi közéletből.

■ *Kik azok a Széna tériek, akik nem csapódtak a különböző pártokhoz, gyanús szervezetekhez? Őket mára a feledés homálya fedi.*

– Ők vannak, illetve voltak nagy többségben. Ugyanis közülük igen sokan hunytak el az utóbbi években. A volt Széna téri harcosok nagyobb része semmilyen szervezethez nem csatlakozott, hanem szerényen háttérbe húzódott.

Budapest. 1956. október